

utgiven på det då ovanliga forskningsspråket engelska 1930.

Han utnämndes till professor i musik- och folkdiktsforskning 1926 vid det nygrundade Åbo akademi och var dess rektor under åren 1929–1936. Vid sidan av sina tjänster, nog så betungande, skrev Otto Andersson hela tiden artiklar och böcker, höll genomarbetade tal, drev ett bokförlag, reste flitigt utomlands på konferenser, deltog i finlandssvenska kulturarrangemang och mycket, mycket annat. Arbetstakten var inte mindre under emeritustiden.

Det var ödesbestämt att Otto Andersson skulle dras in i politisk turbulens. Den så kallade Ålandsfrågan 1917–1921 berörde självfallet honom djupt. Men han tog en annan ståndpunkt än den dominerande opinionen i öriket som ville ansluta Åland till Sverige. Otto Andersson hade bott i både Åbo och Helsingfors, och såg ett avgörande värde i att hålla ihop de svenskspråkiga i Finland. För denna avvikande mening försköts han under många år från det officiella Åland. I språkstriderna tog han förstås parti för svenskan och de svenskspråkiga, men inte på ett separatistiskt vis. Han argumenterade i stället för att de båda språkgrupperna och utbytet mellan dem var en avgörande tillgång för Finland. Och när andra världskriget kom och med det Finlands båda förödande krig, fick hans fruktan för rysk hegemoni honom att under en period uppskatta tredje riket som motkraft.

Matts Andersson redogör noggrant för den politiska människan Otto Andersson och väjer minsann inte för sådana ställningstaganden som vi idag ser som felsteg. I själva verket är temat Otto Andersson och politiken mycket läsvärt och lägger åtskilliga nyanser till bilden av Otto Andersson som i tidigare arbeten mestadels behandlats som forskare och organisationsmän.

Ur rikssvenskt perspektiv finns minst två avsnitt som likaså ger nya kunskaper. Matts Andersson redogör ingående för Otto Anderssons kontakter med Carl-Allan Moberg, som skulle bli Sveriges förste professor i musikforskning, installerad 1947 vid Uppsala universitet. Författarens genomgång av parternas brevväxling

visar att denna i jämförelse med Finland sena formalisering av musikforskningens ställning inte bara gavs aktivt stöd av den finlandssvenske kollegan, utan att Otto Anderssons auktoritativa insats var avgörande. Moberg skyntar som en tyngd och skör person, något som mig veterligt inte framgår av andra beskrivningar av honom.

Vidare berättar författaren om Otto Anderssons lika avgörande medverkan i tillblivelsen av Svenskt visarkiv. Med erfarenheter från etableringen av Brage och dess arkiv, från insamling för Svenska litteratursällskapet och av hans skapelse Sibeliusmuseum och andra liknande arbeten insåg han vad ett vis- och folkmusikarkiv i Sverige skulle kunna utträta. Han blev en nära vän till det unga arkivet, deltog med liv och lust i styrelsearbetet och lät arkivet publicera flera alster.

Matts Andersson har med ord tecknat en bild av anförvanten Otto Andersson i helfigur. Min korta anmälan ger inte rättvisa åt vare sig boken eller föremålet. Men det har förhoppningsvis ändå framgått att Matts Andersson framställt en text som på flera vis är läsvärd och som för lång tid framöver kommer att vara standardverket om Otto Andersson och hans plats i tiden.

Gunnar Ternhag, Falun

Jens Lerbom: *Svenskhetens tidigmoderna gränser. Folkliga föreställningar om etnicitet och rikstillhörighet i Sverige 1500–1800*. Makadam förlag, Göteborg/Stockholm 2017. 208 s. ISBN 978-91-7061-195-7.

Vad är egentligen svenskhet? Kan man plats- och tidsmässigt staka ut ett eget spelfält för denna svenskhet, när den börjat uppträda på arenan (verkligheten) och vilka dess gränser symboliskt och faktiskt-geografiskt är, hur dessa gränser förändrats över tid och varför? Mer specifikt handlar denna bok om den period som bokens författare Jens Lerbom kallar tidigmodern. Det begreppet är ju en direkt översättning av eng-

elskans *early modern*, ett periodiseringsbegrepp som är förankrat i en engelskspråkig historisk utläggnings- och analystradition.

Att begreppen svenskhet och gräns är notoriskt svårfångade och svåranalyserade är något som ganska snabbt framgår när man läser vidare i boken. Svenskhet är här ett slags nyckelbegrepp vad gäller frågor om både rikstillhörighet och etnicitet, de två grundläggande analytiska distinktioner Lerbom för in redan i bokens mer informativa undertitel: folkliga föreställningar om etnicitet och rikstillhörighet i Sverige 1500–1800. Lerbom talar om två olika typer av föreställda gemenskaper: regnalism eller riksidentitet, som bygger på en föreställd politisk-rättslig gemenskap, och etnicitet, som han betecknar som en föreställd kulturell gemenskap som oavsett interna sociala eller ekonomiska skillnader upprätthålls genom ett symboliskt ”vi” och ett ”de”, samt genom inre element, som han kallar dem, som föreställningar om den egna gruppens särskilda egenskaper, blodsband, territorium, språk, gemensamma ursprung och religion.

Men att svenskhet är ett så mångtydigt begrepp som öppnar sig mot en rad olika områden – stat, nation, identitet, etnicitet, ideologi, språk – gör det svårfångat och svåränvänt i analytiska sammanhang, någonting som kanske med än större fog kan sägas om det andra nyckelbegreppet i bokens titel, gränsbegreppet. Detta Janusliknande begrepp vänder en sida mot den faktiska verkligheten och en annan mot det imaginära, det symboliska, en värld av mer eller mindre laddade föreställningar om innanför och utanför, vi och dem, i det här fallet svensk och icke-svensk.

Om bokens undertitel är mer informativ än dess huvudtitel är den samtidigt också mer gäckande eftersom den introducerar ytterligare två begrepp som inte är lätta att analytiskt komma åt de heller, begreppet folklig och begreppet föreställning. Utan att desto mer gå in på de här ordens begreppshistoria kan man konstatera att boken så att säga laddar sin titel med dylika exempel på det man kan kalla *generalia*, ord som har en central betydelse i olika sammanhang och ofta har en hög abstraktionsnivå (jfr kultur-

forskaren Raymond Williams framställning *Keywords. A vocabulary of culture and society* (Williams 1976, 1983), som beskriver betydelseförändringar hos en hel del av de här orden över tid). Det innebär att författaren kastar sig in i ett vetenskapligt område som är mycket omfattande och som i dag är föremål för en intensiv debatt. Det handlar om frågor som har att göra med nation och nationalism, tillhörighet, identitet, frågor som blivit alltmer akuta i det nya millenniet i takt med att den nedgång och död för nationsidén och föreställningarna om nationalism, som för bara några årtionden sedan förutspåddes av bland andra den brittiske marxistiske historikern Eric Hobsbawm, inte visat sig hålla streck. De två begreppen och den komplexa verklighet som de är sammanbundna med har på nytt och på nytt kommit tillbaka i något som sett ut som en historisk återkomst, efter ett tidsskede som tycktes domineras av en nedgång för nations- och nationalism-föreställningarna som styrande kategorier i det historiska skeendet. Om inte annat har kriget på Balkan på 1990-talet och de som senare utkämpats i Mellanöstern än en gång pekat på att energin i nationsbildningarna är av ett segt slag och kan omformas efter behov vad gäller sådant som politisk och religiös ideologi. Också utvecklingen i Europa, inom EU, de senaste decennierna har pekat i samma riktning.

De här utvecklingslinjerna i dagens samhälle och de föreställningsvärldar som är sammankopplade med dem gör att Jens Lerboms bok om föreställda gemenskaper i det tidigmoderna Sverige har en potential att öppna upp detta problemfält från ett håll som betonar både de långa historiska linjerna och brotten i deras utveckling. Att Lerbom valt begreppet föreställda gemenskaper, alltså historikern Benedict Andersons succéartade ”imagined communities”, från boken med samma namn från år 1983, innebär att han placerat in sin forskning i ett veritabelt getingbo av komplexa och ofta konkurrerande beskrivningar och tolkningar. Ledande proponenter inom denna fortgående diskussion inom historievetenskaperna om innebörden i nations- och nationalism-begreppen har bland ”modernisterna” varit Ernest Gellner, Benedict Ander-

son och Eric Hobsbawm, vilka alltså hävdar att sådant som nation och nationalism är ganska moderna konstruktioner. En motsatt linje, som letts av Anthony D. Smith, har kallats primordialism. För primordialisterna utgjorde tidiga myter och föreställningar om ett utvalt folk, en utvald nation med mycket gammal historia en central del i den nationella problematiken. Att Israel var prototypen för en sådan föreställningsmodell framstår som tydligt. Hos Smith skedde dock senare en viss omorientering från renodlad primordialism till något han själv kallade ett etno-symboliskt paradigm.

Benedict Andersons begrepp föreställda gemenskaper har, tror jag, varit så framgångsrikt på grund av att det äger en viss luddighet eller otydlighet och därför kan användas på ganska så skiftande sätt av forskare med olika inriktningar. Anderson har själv berättat, i ett kapitel i sin självbiografi *Life beyond Boundaries* (2016, kapitlet även publicerat i *London Review of Books* under rubriken *Frameworks of Comparison*), om inspirationen till boken. Inspiratörerna kommer från så disparata intellektuella fält som litteraturvetenskap (Erik Auerbach, han som skrev om verklighet och representation i litteraturen i sitt stora verk *Mimesis*), litteraturkritik och essäistik (Walter Benjamin) och antropologi (Victor Turner). Andersons bok är alltså uttalat gränsöverskridande. Han påpekar också att boken knappast ska kallas strikt akademisk och att den hade ett polemiskt syfte, att lyfta fram det icke-europeiska i frågor om nation och nationalism. Forskningsfältet hos Anderson är så vidsträckt det kan tänkas, med kopplingar mellan språk och verklighet, ideologi, världsbild och fiktion, inom det sociala och kulturella som ett möjligast brett spelfält.

Vad gäller Jens Lerboms bok tror jag att begreppet föreställda gemenskaper ska ses som en ingång till ett svårfångat fält där en mängd konkurrerande föreställningar och strider mellan forskare är legio. Läser man vidare i hans bok kommer man ganska snart att upptäcka att, mer än Anderson är det Anthony D. Smith som fungerar som ledsagare för Lerbom när denne ger sig i kast med uppgiften att försöka visa på och förstå hur en tidigmodern svenskhet ut-

trycks i en rad olika sammanhang som finns dokumenterade.

Bokens viktigaste bidrag till historieforskningen om Sverige och den svenska nationsbildningen, även den svenska nationalismen, ligger i det noggranna och detaljerade arbetet med olika rättsliga protokoll och rapporter, de så kallade supplikerna, mer än det analytiska greppet som genomgående är svagt. Suppliker är alltså ett samlingsnamn för individers och grupper böneskrifter eller klagomål som sänts in till myndigheter på olika nivåer i statsapparaten. Lerbom säger att supplikerna främst betraktats och analyserats som en spegling av den tidigmoderna europeiska politiska kulturen. Innehållet i supplikerna har inte i samma grad intresserat forskarna, påpekar han, och tillägger att varken rättegångsprotokoll eller suppliker i någon större omfattning använts som underlag i analyser och tolkningar av eventuella nationella föreställningsvärldar.

De suppliker som utgör kärnan i hans material gäller rättegångar och andra liknande ärenden som plats- och tidsmässigt befinner sig i en av de mest turbulenta faserna av den gamla historiska konflikten om herraväldet över områdena kring sunden och vid den västra sidan av Östersjön mellan de två kungadömena omkring Köpenhamn respektive Stockholm i. Det var en tidsperiod som skulle komma att innebära slutet på Danmarks stormaktsanspråk och inledningen på Sveriges, det tidiga 1600-talet och striden om landskapen Skåne, Halland, Blekinge, även Gotland, Bohuslän, Härjedalen och Jämtland. Speciellt de konflikter, ofta med dödlig utgång mellan individer eller mindre grupper av människor, som utspelade sig vid gränsen mellan Halland och Småland under de här kritiska åren, blir i Lerboms bok utsatta för en noggrann utläggning. Författaren är framför allt intresserad av att se hur människor på båda sidorna om denna "heta" gräns i de rättsliga målen tilltalar varandra, hur mycket man använder sig av nationella beteckningar eller rentav okvädingsord. De mest typiska exemplen på den senare kategorin är svensk skälm och dansk hund. Den svåra frågan blir då, en fråga Lerbom inte riktigt förmår ge något säkert svar på, i vilken mån

man utgående ifrån strids- och okvädingsretoriken kan dra några mer omfattande slutsatser om hur människorna i dessa trakter och under denna tid såg på sin egen status, den föreställda värld de levde i.

Någon djupare mikrohistorisk analys av den typ en Carlo Ginzburg kunde utföra i sina undersökningar av exempelvis världsbilden hos en kättersk mjölnare vid namn Menocchio i nordöstra Italien, utsatt för inkquisitionens förhör och bränd på bål av påvekyrkan, det kan Lerbom inte leverera. Det fall han beskriver mest ingående gäller en olycksalig bröllopsfest på 1620-talet i gränslandet Sverige-Danmark, byn Hassle i Skatelöv socken i Småland, där en bröllopsgäst, knekten Nils Månsson, utpekades som gärningsman för dråpet av en annan knekt, Sven Ram, som var född i Danmark. Lerbom konstaterar att dråpet är ett typiskt exempel på sådana fall av dödligt våld i bondesamhället vid denna tid: berusade män som i samband med någon form av social sammankomst upplevde sin ära och heder kränkta och därför tog till kniv, bössa eller andra tillhyggen, i detta fall en ljusstake, mot varandra. I Hasslefallet fanns ändå en speciell dimension i och med att Sven Månsson börjat ”kväda en spotsk visa” som innehöll texten ”Änkan red sig upp i land, Gud välsigne de svenske. Där fäste hon sig i en ungan man. Skam få de danske”, vilket retade upp Sven Ram med påföljd att ett handgemäng tog vid. Frågan om i vilken utsträckning konflikten innehöll en dimension av något som kan kallas ”patriotisk”, ”nationell” eller rent av ”etnisk” är svårtolkad, konstaterar Lerbom. Visans uppdelning i ett svenskt vi och ett danskt dem för vidare till frågan om förekomsten och betydelsen av nationella identiteter i det förmoderna samhället.

Vid sidan om ett tids- och platsmässigt fokus på gränsområdet mellan Sverige och Danmark i Småland och Halland i början av 1600-talet finns det också avsnitt i boken som platsmässigt rör sig i centrum, det vill säga i Stockholm, vid ungefär samma tid, samt avsnitt där en senare tidsperiod, 1700-talet fram till Gustav III:s tid, är i fokus.

Det måste sägas att resultatet av författarens

undersökningar trots allt blir tämligen anspråkslöst, vilket kan vara ett resultat av att materialet han använder inte riktigt räcker till för att kunna dra några mer långtgående slutsatser angående de frågeställningar han ställt upp för sitt arbete eller på grund av att de teoretiska och metodologiska redskap han använder är för trubbiga för att ge möjligheter att nå fram till några mer definitiva eller mer djupgående svar på frågorna om de folkliga föreställningarna om svenskhet, Sverige och det svenska historiskt sett. Det han redovisar är ändå, trots dessa begränsningar, inte ointressant.

Han kan visa att den identitetsmässiga förankringen tidsmässigt har gått från en tydligare kristen till en mer uttalat svensk prägel. Han delar uppfattningen hos tidigare forskare att statsbildningsprocessen ska ses som en central faktor i skapandet av de föreställda svenskheter han behandlar i sin bok. De tidigmoderna försvenskingsprocesserna skedde i mötet mellan överhet och undersåtar. Vad gäller statsbildningens betydelse för processerna för han fram fyra som han säger sammanhängande argument för en anorlunda, ny tolkning av detta. Det första – och viktigaste – av dessa är att försvenskningen inte enbart handlade om en ”vertikal” dialog mellan överheten och undersåtarna. Det fanns också en mer vardaglig, ”horisontell” dialog mellan individer i lokalsamhället där ”de svenska” och ”de andra” problematiserades. Lerboms andra argument som sammanhänger med det första gäller undersåtarnas politiska kompetens. Han säger att det knappast går att beteckna undersåtarna som passiva politiska objekt. Den bild som framträder är, menar han, en där det sker ett möte mellan ett politiskt medvetet kollektiv av bönder och en överhet som inte var alldeles säker på allmogens lojalitet. Hans tredje argument – eller slutsats – är att den politiska interaktionen och kommunikationen ägde rum inom en ömsesidig ”identifikation” eller en gemensam ”mentalitet” (resonemanget bygger här på slutsatser som historikern Eva Österberg dragit). Den fjärde aspekten i hans slutledningar handlar om att det var politiska kriser och förändringar som tvingade fram en tillspetsad problematisering av vad det innebar att vara ”svensk”. På den

här punkten stöder han sig på historikern Johan Holms tankar om att särskilt 1630-talet kan ses som en viktig brytpunkt där överheten för att legitimera sitt maktinnehav tvingades till ett delvis nytt nationellt tilltal till undersåtarna. Men han tillägger att knappast enbart 1630-talet utan större delen av 1500- och 1600-talen präglades av en räckta såväl sammanlänkade externa som interna politiska kriser.

Kanske är det bristen på en jämförande ansats som gör att bokens slutsatser blir ganska begränsade och försiktiga. Skulle en enkel fråga ha kunnat lyfta upp frågeställningarna till en annan analytisk nivå? Jag tänker på frågan: vad är svenskhet, vad är danskhet? Vad förenar, vad skiljer dem åt? Ett helt annorlunda grepp på gränsproblematiken Sverige – Danmark historiskt sett finner man i etnologen Anders Linde-Laursens *Bordering. Identity Processes between the National and Personal* (2010). Där använde sig Linde-Laursen av dubbelbegreppet *border/bordering* för att i stället för frågor om identitet *per se* titta efter vilka olika typer av rum som skapades vid gränsen, det han kallar ”space by prescription”, ”space by negotiation” och ”space by neglectation”. Märkligt nog finns inte den boken i litteraturlistan för Lerboms bok, inte heller samlingsverket *Den globala nationalismen* (1998, 2006) av de svenska och danska forskarna Björn Hettne, Sverker Sörlin och Uffe Østergård. Trots invändningarna ovan bör sägas att Lerboms välskrivna, noggrant researchade bok utgör ett intressant försök att nå längre vad gäller att försöka förstå frågor om etnicitet betraktade i en historisk backspegel.

Sven-Erik Klinkmann, Vasa

Gunnela Björk: *Kata Dalström. Agitatoren som gick sin egen väg*. Historiska Media, Lund 2017. 336 s., ill. ISBN 978-91-7545-502-0.

Inför firandet av den kvinnliga rösträtten som påbörjas i år (2018) har flera böcker om kvinnliga rösträttsförespråkare publicerats, och fler kommer. Kata Dalström var en av rösträttsföre-

språkarna om än inte i första hand för kvinnlig rösträtt, utan för allmän rösträtt. I den ännu långt in på 1970-talet kontroversiella frågan om ”klass eller kön först” tog Kata Dalström ställning för klass, kvinnorörelsen för kön. Utgivandet av biografien sammanfaller vidare med 100-årsfirandet av den ryska revolutionen 1917. Kata Dalström var under senare delen av sitt liv medlem i Sveriges socialdemokratiska vänsterparti (SSV) och stödde den ryska revolutionen, om än med en viss tvekan till dess auktoritära utveckling. Hon gick från att ha varit en reformistisk socialdemokrat till att bli en revolutionär kommunist – bolsjevik benämnde hon sig själv.

Historikern Gunnela Björks biografi – den första och hittills enda utkom 1930 – är en spännande och uttömmande läsning om en oförläpelig kvinna och hennes liv och politiska verksamhet. Hon var i alla avseenden en pionjär som gick sin egen väg, orädd – kaxig kallar hon sig själv som barn – och hon ”teg inte i församlingen”. Hon hävdade sin åsikt och debatterade och agiterade i tal och skrift, hon var receptiv, påläst och beläst, långt mer än många framträdande män i arbetarrörelsen. Hon var följaktligen kontroversiell och mötte mycket motstånd, inte enbart politiskt utan även antifeministiskt, liknande det som dagens kvinnor i offentligheten utsätts för. Kata Dalström bröt normer, både könsnormer och klassnormer.

Idag vet långt ifrån alla vem Kata Dalström var, men för hundra år sedan var hon en ”megakändis”, omtalad, omskriven, besjungen, begädd – hon väckte helt enkelt starka känslor. Kata Dalström förstod själv redan i början av 1900-talet att hon skulle gå till historien och tog kontakt med Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek och frågade om de ville ha hennes brev. Vid samma tid skrev hon också ner sina minnen från barndomen. Dessutom sparade hon manuskript till föredrag och artiklar, som också överlämnades till arkivet. Biografien bygger på detta material samt på en del privata samlingar.

Kata Dalström (1858–1923) var ungefärligen samtida med Ellen Key, Frida Stéenhoff, Anna Bugge Wicksell, Katarina Widerström, Agda